

*Нестерчук Дмитро***ЙОГО ІМ'Я НОСИВ ЦЕНТРАЛЬНИЙ ІСТОРИЧНИЙ АРХІВ У М. КИЄВІ**

21 березня 2008 р. минуло 100 років від дня смерті видатного українського історика, археолога, археографа, етнографа Володимира Боніфатійовича Антоновича (1834–1908).

Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України нині знаходиться в будинку колишнього Центрального історичного архіву України м. Києва (бурса, територія Національного заповідника «Софія Київська»), який у 1920-х рр. носив ім'я Володимира Антоновича. В архіві-музеї зберігається низка матеріалів про історика у фондах діячів української культури ХІХ–ХХ ст. (історика І. Каманіна, літературознавців М. Ткаченка, В. Герасименка, книгознавця В. Бандрівського).

Володимир Антонович народився 18 січня 1834 р. в містечку Махнівка (нині смт. Комсомольське, Вінницької області). Його батьком був Янош Джидай, син угорського революціонера. Хоча він носив прізвище колишнього чоловіка своєї матері Моніки, з роду Гурських, Боніфатія Антоновича. Спочатку юний Володимир отримав домашню освіту, а потім в Рішельєвському ліцеї в Одесі (1844–1848). Згодом перейшов до другої Одеської гімназії (1848–1850). В 1850–1855-х рр. навчався на медичному факультеті університету св. Володимира в Києві, а потім на історико-філологічному факультеті (1856–1860) цього ж університету. В 1860 р. під керівництвом проф. В. Шульгіна захистив кандидатську дисертацію «О торговле неграми». Він був одним із засновників Київської (старої) громади.

У 1864 р. його призначено головою Тимчасової комісії для розгляду давніх актів у Києві. За час роботи в ній В. Антонович відредагував та видав дев'ять томів «Архива ЮгоЗападной России», документи якого стосуються історії Правобережної України ХVІ–ХVІІ ст. У 1870 р. його затверджено магістром історії за дисертацію «Последние времена казачества на правой стороне Днепра (по актам 1679 по 1716 г.)». У цьому ж році ученого обрано на посаду штатного доцента Київського університету по кафедрі російської історії. В. Антонович був засновником українських археологічних студій. Найважливіші його праці з археології – «Раскопки в стране древлян» (1893), «Археологическая карта Киевской губернии» (1895), «Археологическая карта Волынской губернии» (1901). Історик брав активну участь у роботі Південно-Західного відділу Російського географічного товариства. Тоді разом з М. Драгомановим видали «Исторические песни малорусского народа» (1874).

У 1878 р. захистив докторську дисертацію в Київському університеті, став ординарним професором кафедри російської історії. З 1880 р. по 1883 р. був деканом історикофілологічного факультету цього ж університету. З 1895 рр. – заслужений ординарний професор. В архіві-музеї зберігається невелика кількість архівних матеріалів, що стосуються В. Антоновича.

Так, зокрема, у фонді історика І. Каманіна, одного з учнів В. Антоновича, є стаття «Невидані спогади про В. Б. Антоновича», датована і надрукована 11 березня 1909 р. в журналі «Україна»¹. Вона вийшла у світ у річницю смерті вченого. І. Каманін розкрив неочікуваний внесок В. Антоновича в українську історичну науку; насамперед, як видатного археографа, котрий власним прикладом показав необхідність для істориків пошуків невідомих архівних матеріалів. У цьому ж фонді наявна світлина В. Антоновича, яку останній подарував І. Каманіну з дарчим написом на звороті².

Дослідження «Археографічні студії Володимира Антоновича» в 1925 р. написав історик, літературознавець М. Ткаченко³. Він дійшов висновку, що внесок ученого в українську археографію дав змогу досягнути українській історичній науці європейського рівня.

У фонді літературознавця В. Герасименка наявний передрук спогадів В. Антоновича про письменника, етнографа А. Свидницького, опублікований у журналі «Зоря» за 1886 р., № 11⁴.

Книгознавець і журналіст В. Бандрівський зробив деякі виписки з творів В. Антоновича, що зберігаються в його особовому фонді⁵.

Науково-довідкова бібліотека архіву-музею має в своєму книгозховищі колекцію прижиттєвих видань В. Антоновича, а саме: «Археологическая карта Киевской губернии» (К., 1895); «Грановщина (Эпизод из истории Брацлавской Украины)» (К., 1888); «Коротка історія козаччини»; «Монеты древнего мира» (К., 1896); «Последние времена казачества на правой стороне Днепра. По актам с 1679 по 1716 г.» (К., 1868); «Исторические песни малорусского народа» т. 1. – К., 1874).

На початку 1930-х рр. ім'я вченого було затавровано тогочасним тоталітарним режимом і віднесено до списку «буржуазно-націоналістичних істориків». Ймовірно, що саме перед тим у Центральному історичному архіві України у м. Києві функціонувала експозиція, присвячена історіку. Від неї залишилося два експонати – погруддя В. Антоновича, виконаний італійським скульптором Луїджі Йоріні з нагоди 30-річчя діяльності вченого в Київському університеті (1890) на кошти українського колекціонера, збирача старожитностей, рукописної та художньої спадщини Т. Г. Шевченка В. Тарновського (молодшого), а також пам'ятний медальйон з зображенням В. Антоновича і будівлі Київського університету (1890).

Скульптурний портрет В. Антоновича мав досить трагічну історію. Де він зберігався у повоєнний час – невідомо, але факт залишається фактом, що десь у першій половині 60-х рр. ХХ ст. його хтось (очевидно, «вірний слуга тогочасного компартійного режиму» або просто «темна людина») викинув із будинку на Володимирській, 22-а. Ось що пізніше писав проф. Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка, який у 1960-х роках був старшим науковим співробітником в Архівному управлінні при Раді Міністрів УРСР, що знаходилося у вказаному будинку:

У той політично й ідеологічно непростий час мені не вдалося довести до кінця справу з врятуванням пам'ятника-погруддя В. Б. Антоновича, який було виготовлено ще наприкінці ХІХ ст. А історія цієї справи така. Прогулюючись якось влітку 1965 р. по саду, що був за будинком Архівного управління, запримітив у купі стружок і опилків якесь мармурове погруддя. Придивився ближче: відбито ніс, голову частково залито зеленою фарбою. Однак я все ж пізнав: це було скульптурне зображення В. Б. Антоновича. А пізнав його тому, що фото цього погруддя я бачив серед документів особового фонду В. Б. Антоновича, що зберігався в Центральному державному історичному архіві України у м. Києві і з яким ознайомився раніше. Наступного дня після знахідки попросив свого товариша по роботі А. А. Батюка допомогти перенести скульптурне погруддя видатного історика у коридор біля кімнати, в якій тоді проживав (цокольний поверх будинку Архівного управління). Його поставили під великий стіл, що знаходився в цьому коридорі. І так він під моїм наглядом перебував до весни 1970 р. У цей рік я одержав квартиру і виїхав на нове місце проживання... З різних причин (зокрема, могли звинуватити мене в кримінальному злочині – крадіжка, не кажучи вже про ідеологічні моменти) забрати скульптуру з собою не міг, а тому вона залишилася там, де її було поставлено у свій час. На початку 1993 р. кафедра давньої та нової історії України Київського національного університету імені Тараса Шевченка, де я тоді вже працював, завершувала підготовку до Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої В. Б. Антоновичу. У зв'язку з цим я звернувся до директора Центрального державного архіву літератури і мистецтва України М. І. Крячка (а цей архів розмістився в тому будинку, в якому раніше знаходилися Архівне управління й ЦЦА України) і попросив його подивитися, чи стоїть під столом у коридорі біля колишньої моєї кімнати-оселі погруддя В. Б. Антоновича. Згодом він повідомив мені, що воно збереглося, але зможе передати його Київському національному університету імені Тараса Шевченка після реставрації. Пізніше після відновлення погруддя М. І. Крячок вирішив не передавати його університету, а залишив як експонат в експозиції ЦДАМЛМ України»⁶.

Скульптурне погруддя В. Антоновича реставрував скульптор Б. Микитенко. У березні 1998 р. урочисто було відкрито до 90-річчя від дня смерті видатного історика. Виявилося, що ніде не збереглося скульптурного зображення вченого. Унікальна пам'ятка кінця ХІХ ст. зайняла своє почесне місце в одному з експозиційних залів Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України.

¹ ЦДАМЛІМ України, ф. 1303, оп. 1, од. зб. 2.

² Там само, спр. 24.

³ Там само, ф. 256, оп. 1, спр. 2.

⁴ Там само, ф. 1134, оп. 1, спр. 191.

⁵ Там само, ф. 401, оп. 1, спр. 13, 20.

⁶ Андрій Миколайович Катренко. До 65-річчя від дня народження та 40-ї річниці науково-педагогічної діяльності: Бібліографія / Упоряд. Я. А. Катренко. – К.: Знання, 2003. – С. 16–18.